

ORTODOKS İKTİSADA ALTERNATİF BİR YAKLAŞIM: EDEBİ METİNLERİN İKTİSADİ ANALİZLERDE KAYNAK OLARAK KULLANILMASI

*AN ALTERNATIVE APPROACH FOR ORTHODOX ECONOMICS: USING LITERARY
TEXTS AS A RESOURCE IN ECONOMIC ANALYSES*

Mustafa Ercan KILIÇ^a, Muhammed Fatih COŞKUN^b

^aDr. Öğr. Üyesi, İnönü
Üniversitesi, İktisat
Bölümü, Malatya, Türkiye.
ORCID: 0000-0002-7398-
8959

E-posta:
mercan.kilic@inonu.edu.tr
^bArş. Gör., İnönü
Üniversitesi, İktisat
Bölümü, Malatya, Türkiye.
ORCID: 0000-0002-7174-
6550
E-posta:
fatih.coskun@inonu.edu.tr

Sorumlu Yazar:
Mustafa Ercan Kılıç

Makale Türü
Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi
14.09.2020

Makale Kabul Tarihi
22.02.2021

ÖZ

Amaç – İlk amaç, ortodoks iktisadın eleştirisini yapmak ve metodolojik eksikliklerinden bahsetmektir. İkincisi, heterodoks iktisadın ehemmiyetini ortaya koymak ve metodolojik üstünlüklerinden bahsetmektir. Üçüncü amacı ise edebî eserlerin iktisadi kaynak olarak kullanılabilceğini literatür çalışmalarından hareketle ortaya koymak ve örnek bir uygulama ile bunu göstermektir.

Yöntem - Teorik açıdan ortodoks ve heterodoks iktisat karşılaştırması yapılmıştır. Ortodoks iktisat metodolojisi eleştirel gözle irdelenmiştir. Pratik yöntem olarak ise Saatleri Ayarlama Enstitüsü (SAE) adlı roman iktisadi olarak incelenmiş ve dönemin iktisadi hayatını anlamak adına ilgili kısımlar alıntılanmış ve yorumlanmıştır.

Bulgular – SAE adlı romanda, yazarın Osmanlı İmparatorluğu son dönemi ile Türkiye Cumhuriyeti ilk dönemi çalışma hayatı, tüketim alışkanlıkları ve sosyal hayat hakkında hem makro hem de mikro düzeyde değerlendirmeleri tespit edilmiştir.

Sonuç – Ortodoks iktisatta mevzubahis edilmeyen ancak iktisadi olaylar karşısında ortaya çıkan birçok insani ve toplumsal hal ve davranışlar heterodoks iktisat yazınında ele alınmaktadır. Bundan dolayı heterodoks iktisat alanında yapılan çalışmalar birer tamamlayıcı çalışma olarak kabul edilmeli ve gereken ehemmiyet gösterilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Heterodoks İktisat, Güncel Heterodoks Yaklaşımlar, Ekonomik Metodoloji, Mikro Tabanlı Davranışsal Ekonomi, İktisat Eğitim ve Öğretimi

JEL Kodları: B5, B50, B4, D9, A2

ABSTRACT

Purpose –The primary purpose is to criticize orthodox economics and to mention its methodological shortcomings. Second purpose is to reveal the importance of heterodox economics and emphasize its methodological advantages. The third goal is to exhibit the importance of literary works as an economic tool by both making a literature review and inquiring a novel as a sample.

Methodology –Theoretically, orthodox and heterodox economics are compared. Orthodox economics methodology is scrutinized critically. As a practical method, the famous Turkish novel named The Time Regulation Institute (TRI) is examined with an economic perspective and the relevant parts are quoted and interpreted in order to understand the economic life of the period.

Findings – In the novel TRI, author's macro and micro evaluations about business life, consumption habits and social life of the last years of the Ottoman Empire and the first years of the Republic of Turkey are determined.

Conclusions – In heterodox economics, situations and behaviors related to economic events are discussed which are not mentioned in orthodox economics. Therefore, studies in the field of heterodox economics should be considered as complementary studies and the necessary attention should be paid.

Keywords: Heterodox Economics, Current Heterodox Approaches, Economic Methodology, Micro-Based Behavioral Economics, Economic Education and Teaching of Economics

JEL Codes: B5, B50, B4, D9, A2

1. GİRİŞ

Doğru bilgi arayışı ve anlayışı dönemden döneme, coğrafyadan coğrafyaya veya ideolojiden ideolojiye farklılık göstermektedir. Fakat farklılıklar hangi savlara dayanırsa dayansın söz konusu farklılıklar “mutlak”, “faydacı” ve “pratik gerçeklik” olmak üzere 3 başlık altında toplanabilir (Şenel, 2013, s. 21). “Mutlak gerçeklik” anlayışı daha çok bir dine inanan ve bilgi edinme yolu dini kaynaklara dayanan topluluklar veya toplumlar için söz konusudur. “Pratik gerçek” anlayışı, uygulama yoluyla elde edilen tecrübeler ve bu tecrübeler neticesinde başlayan ve belirli bir mantık kavrandıktan sonra soyut bir düzende ilerleyen düşünsel aktivite ile elde edilen gerçeklikleri ifade etmektedir. Zanaat etkinliklerinden elde edilen tecrübeler ve soyut düşüncenin katkılarıyla mühendislik bölümlerinin ortaya çıkması ve gelişmesi bu gerçeklik anlayışına örnek gösterilebilir. “Faydacı gerçeklik” anlayışında ise eleştirel bir yaklaşım ön plandadır. Objektif bir gerçeklik algısı mümkün değildir. Evrensel bir gerçeklik yoktur ve bu gerçekliğin olduğu insanlara dayatılmamalıdır şeklinde bir sav öne çıkmaktadır (Şenel, 2013, s. 21-27).

Yöntembilimsel açıdan iktisadi analizin bugününe bakıldığında ortodoks iktisat ekolünün baskın bir rol üstlendiği görülmektedir. İktisat literatürünün büyük bir kısmı aynı metotlarla veya biraz geliştirilmiş şekilleriyle analiz metodu kullanan ve sürekli aynı konu ve olguları inceleyen çalışmalardan oluşmaktadır. Söz konusu metotlar içerisinde en baskın olanı istatistik ve ekonometridir. Neo-klasik iktisat ekolünün ortaya çıkardığı ve yaydığı bu anlayış çoğu zaman gerçekleri analiz etmekte yetersiz kalmaktadır. Salt sayısal verilerden oluşan bu analiz yöntemleri iyi bir teori kurgusu olmadığında sosyo-ekonomik olguları ve olayları açıklamada yetersiz kalmaktadır. Literatürdeki çalışmaların büyük bir kısmının bu şekilde yürütülmüş olması bilim felsefesinin “gerçeğin peşinde olma” ilkesinin tam olarak gerçekleştirilmesinin önünde bir engeldir. Çünkü tüm doğal ve sosyal gerçeklikler farklı özellikler barındırması bakımından farklı yaklaşımlarla analiz edilmeleri ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan heterodoks iktisadi ekollerin ve yeni yaklaşımların ön plana çıkması gerekliliği hatırlanması gereken bir gerçektir. Bu bağlamda bu çalışmada bir önceki paragrafta ele alınan “faydacı gerçeklik” (Şenel, 2013, s. 21-27) yaklaşımını kullanarak romanlarda iktisadi yaşam ve reel dünyada bu iktisadi yaşamın analiz yöntemi olarak kullanılabilirliği tartışılacaktır. Örnek uygulama olarak Tanpınar’a ait Saatleri Ayarlama Enstitüsü (SAE) adlı roman seçilmiştir. Söz konusu kitabın tercih edilme nedeni Ahmet Hamdi Tanpınar’ın dönemin iktisadi yaşamıyla yakından ilgilenmesi ve eserlerine bunu aktarmasıdır.

2. ORTODOKS VE HETERODOKS İKTİSAT ÜZERİNE

İktisat bilimi faaliyet alanına göre farklı şekillerde alt dallara ayrılmaktadır. Mesela; kapsam bakımından mikro iktisat ve makro iktisat olmak üzere iki sınıfa ayrılırken anabilim dalı olarak iktisat teorisi, iktisat politikası, iktisat tarihi ve uluslararası iktisat olmak üzere dört kategoriye ayrılmaktadır. Bazı okulların kendi içinde oluşturduğu geleneğe göre de sınıflandırma yapılmaktadır. Örneğin; Avusturya Okulu, Alman Tarih Okulu, Chicago Okulu ve Marksist Okul gibi. Bununla birlikte iktisat bilimi, popülerlik ve kabul görme yönünden ele alınca ortodoks ve heterodoks olarak genelde iki başlık altında incelenmektedir. Ortodoks iktisada aynı zamanda ana akım iktisat denmesi daha popüler olması ve bilim çevrelerinde daha çok itibar görmesinden kaynaklanmaktadır. Burada ortodoks iktisat, iktidarı temsil ederken heterodoks iktisat, muhalefeti oluşturmaktadır. Ortodoks iktisat veya ana akım iktisat, yeni keynesyen ve neo-klasik iktisat olmak üzere iki ayrı ekol tarafından oluşturulmuştur. Bu ekoller disiplin içinde çalışmaya gayret göstermekte ve bir nevi “İktisat iktisat içindir” felsefesini takip etmektedir (Bilir, 2020). Bu grup iktisatçılar tümdengelim bir bakış açısıyla konuları incelerler. Örneğin; insan, “homo economicus” olarak isimlendirilir ve bu isim altında bazı özelliklere sahip olduğu varsayılır. Rasyonel, tutarlı, tam bilgi sahibi gibi varsayımlarla ideal bir insan modeli oluşturulur. Daha sonra bu modelin öngörülebilir davranışları üzerine teoriler geliştirilir. En sonunda bu teoriler üzerinden gerçek dünyanın analizi yapılır (Horodecka, 2015). Daha çok nicel araştırma teknikleri kullanılarak yapılan analizler basit ve net sonuçlar elde edilmesini sağlar.

Heterodoks iktisat ise marksist, kurumsal, tarihsel, davranışsal, çevresel ve deneysel iktisat gibi birbirinden çok farklı ekollerden oluşmaktadır. Bu ekollerin önemli bir özelliği disiplinler arası çalışmalar yürütmesi ve “iktisat insan içindir” felsefesini benimsemiş olmalarıdır. Örneğin; marksist iktisat, siyaset bilimi ve sosyoloji; kurumsal iktisat, hukuk ve sosyoloji; davranışsal iktisat, psikoloji ve nöroloji gibi farklı disiplinleri iktisadi meseleleri analiz etmek için bir araya getirir (Levent, 2020). Bu ekollerin ortak bir başka özelliği tümevarım bakış açısıyla hareket etmektir. Bu sebeple öncelikle gerçek olayların veya olguların incelenmesi ile işe başlanır. Model kurmanın, teori geliştirmenin mümkün olup olmadığı analiz sonunda ortaya çıkar. Bu sebeple herhangi bir ön kabul veya varsayım gerekmemektedir (Öztekın, 2019). Çoğunlukla nitel araştırma

yöntemleri kullanılmakta ve bu yüzden ortodoks iktisada göre karmaşık ve net olmayan sonuçlar üzerinde durulmaktadır.

Ortodoks veya heterodoks ayrımı genel kabul görme ve popüler olma gibi değişken bir yapıya sahip olduğu için zaman içerisinde geçişler yaşanmaktadır. Örneğin; keynesyen iktisat, II. Dünya Savaşı öncesi heterodoks gruba dahil iken savaş sonrası bilim dünyası ve hükümetler tarafından benimsedikçe ortodoks gruba geçmiştir. Bununla birlikte marksist iktisat gibi istikrarlı olarak heterodoks olan veya neo-klasik iktisat gibi her daim ortodoks kabul edilen ekoller de bulunmaktadır.

Ortodoks iktisadın heterodoks iktisattan üstün kabul edilmesinin başlıca sebebi, iktisadi bağımsız bir bilim dalı haline getirmiş olmasıdır. Tarihi nazarla meseleye bakılınca iktisadi meseleler Eski Yunan döneminden beri filozoflar ve devlet adamları tarafından ele alınmıştır. Ancak tarihin hiçbir döneminde iktisadi meseleler bağımsız olarak değerlendirilmemiştir. Topluma dair siyasi, sosyal, askeri konuların arasında bu konular da gündeme gelmiştir. Sokrates, Platon, Aristoteles kendi eserlerinde iktisadi meseleleri satır aralarında toplum hayatının bir parçası olarak işlemiştir. Fakat bahsedilen konular bir teori oluşturmak için hiçbir zaman yeterli olmamıştır. Adam Smith'in 18. yüzyılda yazmış olduğu Milletlerin Zenginliği adlı kitabı, iktisadi meseleleri doktrin oluşturacak kadar sistematik ele alan ve ayrıntılı olarak inceleyen ilk kitap olarak bilinmektedir. Bu sebeple Adam Smith, çoğunlukla iktisat biliminin kurucusu olarak kabul edilmektedir (Murteza, 2019). Ancak bugün, iktisadın bağımsız bir bilim dalı olarak hüküm sürmesinin başlıca öğeleri neo-klasik iktisat denilen ekolün üretmiş olduğu kavram, hipotez, teori ve kanunlardır. İktisadın bu dönüşümü ekonominin insanlık tarihi boyunca ilk kez bu kadar ehemmiyet kazanmasına bağlanabilir. Veyahut tam tersi bir durum da yaşanmış olabilir. Her iki durumda da ortodoks iktisat bağımsızlığını ilan etmiş bulunmaktadır. Eleştirel gözle incelendiği zaman ise bazı noktaların yeterince önemsenmediği fark edilmektedir. Birinci mesele iktisadın bağımsız bir bilim haline gelmiş olmasının insanlığa nasıl bir katkısının olduğudur. İkinci mesele popülerliğin her zaman doğruyu temsil edip etmediğidir. Üçüncü mesele *popülerlik, sorunları çözmek adına yeterli midir* sorusunun cevaplanması gereğidir. Son önemli mesele ise, *temel konularda bazı üstünlüklere sahip olmak, her ayrıntıda bu üstünlüğe sahip olmak anlamına gelmekte midir* sorusunda gizlidir. Tüm bu noktaları tartışmak ve değerlendirmek bu çalışmanın maksadını aşmaktadır. Bu çalışmada sadece ortodoks iktisadın her noktadan üstün olmadığı metodoloji yönüyle ele alınacaktır.

3.ORTODOKS İKTİSATTA METODOLOJİ

20. yüzyıl bilim felsefesinde çığır açan Bilimsel Devrimlerin Yapısı adlı çalışmasında Thomas Kuhn, bilimin asırlar boyunca ilerlerken nasıl geliştiğini veya değiştiğini paradigma terimini kullanarak anlatmaya çalışmıştır. Çalışmada paradigma, bilimsel bir olayın araştırılırken ve açıklanırken kullanılan kuram ve kavramların bütünü olarak tanımlanmaktadır. Kuhn, herhangi bir kuram olmaksızın veya kavram kullanmadan bilimsel çalışmanın yapılamayacağını söyler. Sebep olarak, kişinin odaklanmayı gerçekleştiremeyeceğini ve ancak genel fotoğrafın resmedebileceğini iddia etmektedir (Kuhn, 2019, s. 121-122). Benzer şekilde Phillip Frank'ın şu sözleri de dikkate şayandır: "Kaydedilmiş gözlemlere dayanarak bir kuram veya hipotez oluşturmaya kalkışırsak, çabucak farkına varırız ki elimizde bir kuram olmadan neyi gözlemleyeceğimizi dahi bilemeyiz. Tesadüfi gözlemler herhangi bir genelleme yapmaya elverişli değildir" (Frank, 2017, s. 29). Yine aynı pasajda Auguste Comte'dan yapmış olduğu alıntı bu bakış açısını destekler niteliktedir:

"Mademki her bilimsel kuram zorunlu olarak gözleme dayanmalı, konuya başka bir açıdan baktığımızda, aklımızın gözlem yapabilmek için bir kurama ihtiyaç duyacağı da eşit şekilde anlaşılmalıdır. Eğer görümlere kafa yordığımızda onları bazı ilkelere eşleştirmeseydik, ayrı ayrı gözlemleri birleştirip onlardan herhangi bir sonuç çıkarmamız mümkün olmazdı. Hatta bunları saptayamazdık bile. Olgular gözümüzün önünde fark edilmeden dururdu." (Frank, 2017, s. 29).

Bununla birlikte Thomas Kuhn herhangi bir kuram ve/veya kavramın nesnel olamayacağını ve kendi zamanın öznelliğinin dışına çıkamayacağını da savunmaktadır. Çünkü Kuhn'a göre hem tümevarım hem de tümdengelim yönteminde, şahsi deneyim olmadan bilimsel ispatlama yapılamaz. Hatta tüm bilimsel araştırmaların insanın şahsi deneyimlerine bağlı olduğunu, insanın deneyimlerinin ise hiçbir zaman nesnel olarak kabul edilemeyeceği savını ileri sürmektedir. Dolayısıyla herhangi bir paradigmanın kabul edilmesi durumunda artık o paradigmanın öznelliği sınırları içinde, nesnel bir anlayış geliştirilmeye çalışılır (Kuhn, 2019, s. 124-131).

Özellikle yeni bir keşif sonrası yeni kuramların ve/veya kavramların ortaya çıkmasının ardından paradigma kayması gerçekleşir. Artık eski durumla kıyaslanamaz bir bakış açısı ve teorik düzlem söz konusudur. Kuhn, bilimin doğrusal bir çizgi şeklinde ilerlemediğini, yapısal kırılmalarla birlikte farklı paradigmanın oluştuğunu

tarihsel örneklerle açıklamaktadır. Ayrıca, farklı paradigmalara ait kuramların birbiriyle çelişmesinde bir sakınca görmemektedir. Çünkü meseleyi farklı varsayımlarla, farklı kavramlarla inceledikleri için farklı bir bakış açısı geliştirmekte, böylece farklı sonuçlara ulaşabilmektedirler (Kuhn, 2019, s. 133-149).

Kuhn (2019), eserin başından sonuna kadar paradigma meselesini ele alırken verdiği tüm örnekleri (neredeyse) fizik biliminden vermektedir. Fizik bilimi tüm bilim dalları içerisinde nesnellğe en yakın kabul edilen bilim dalı olmasına rağmen, Kuhn'un bu bilimi bu denli öznel kabul etmesi, sosyal bilimlerin durumunu çok farklı bir yere koymaktadır. Ortodoks iktisatta teorisyenlerin benimsedikleri varsayımlar üzerine geliştirmeye çalıştıkları metodoloji, nesnellik amacı gütmektedir. Bu çabanın tamamen yanlış olduğunu savunmak veya herhangi bir nesnellik gözetmemenin doğru olduğunu savunmak kesinlikle bu makalenin yazarları için söz konusu olamaz. Burada asıl sorun; "mutlak nesnellik" arayışı ve bu arayışın salt matematik ve fizik öğelerini kullanarak ilerletilmesidir. Ortodoks iktisatta, çalışmaların çoğunda, sayısal verilerin istatistiki veya ekonometrik yöntemlerle incelenmesi, iktisadi teorilerin tartışılmasından daha önemli hale gelmiştir. Oysa verilerin, analizlerin veya gözlemlerin teorik olarak anlamlandırılmasında en önemli husus, söz konusu verilerin insan yaşamındaki etkilerini anlamak olmalıdır.

Hugh Stretton, İktisada Giriş kitabında, sosyal bilimcilerin (hususî olarak iktisatçıların) sıklıkla içine düştükleri beş hatadan bahsetmektedir:

- “1. Disiplin içinde çalışmak
2. Kesin yöntemi (göreceli olarak) tercih etmek
3. Sadece objektif sebep ve sonuçları analize dâhil etmek
4. Mümkün olduğunca matematiksel olmak
5. Sadece düzenli ilişki durumlarını gözetmek” (Stretton, 2015, s. 30-33).

Stretton, her insanın değer yargıları olduğunu, bu değer yargılarından bağımsız olarak düşünemeyeceğini veya davranamayacağını; böylece sadelik, objektiflik, matematiksel düzlemde hareket etme veya düzenli ilişkiler yürütmek gibi tanımlamaların insan için çoğu zaman geçerli olamayacağını vurgulamaktadır. Stretton, ideal bir analiz için gerekli iki kuralın yerine getirilmesini tavsiye etmektedir. Birinci kural, analiz yapılırken hangi değer yargılarıyla hareket edildiğini açıkça ortaya koymaktır. İkinci kural da farklı değer yargılarına sahip araştırmacılarla istişare etmektir (Stretton, 2015, s. 34-35).

Ortodoks iktisat için metodolojik eleştiri, nesnellik kaygısı üzerinden yapılırken heterodoks iktisat da öznel yönüyle eleştirilebilir. Hatta bu çalışma özelinde, romanların subjektif ve kurgusal metinler olduğu, iktisadi anlamda bilimsel kaynak olarak kabul edilemeyecekleri eleştirisi öne sürülebilir. Bu eleştiriler için ise verilebilecek en uygun cevap, ana akım iktisadi ekollerin de en az romanlar kadar subjektif bir çizgi izlediği olacaktır. Bu konuda De Vroey (2016), Leijonhufvud vd. den şunları aktarmıştır:

“Önde gelen iktisatçılar çağdaşlarını neyin sorulacağı, neyin kabul edileceği, kanıt olarak nelere dikkat edilmesi gerektiği ve hangi yöntem ve modellerin kullanılacağı gibi seçimlerle yüzleşmeye ve mesleği ya da meslek içindeki bazı kesimleri kendi yaptıkları tercihleri takip etmeye zorlarlar. Herhangi bir okulun izlediği yol, bu tür bir tercihler dizisidir. Böyle bir dizide karşılaşılan seçeneklerin çoğu, izlemekte olduğumuz söz konusu gelişmenin kurucusu tarafından öngörülmeyen, fakat daha sonra katkı verenler tarafından oluşturulmuş olan seçeneklerdir; dönüp geçmişe baktığımızda alınan bazı kararların yanlış olduğuna karar verebiliriz.” (Leijonhufvud, Hagemann, & Hamadou, 1994, s. 148).

Yine aynı kitapta De Vroey bu konuyla ilgili şu ifadeleri eklemektedir:

“Ağaçtaki herhangi bir büyük çatallanma, yani yeni bir araştırma çizgisi, başlangıçta bir ağaç üzerindeki ince bir yeni dal gibi orijinal bir katkı olarak başlar. Onun başarısı topladığı ilgi ile ölçülür. Bu ilk çalışma, üzerinde durulmaya değecek kadar ilginç bulunmalıdır; dalı sağlam kilansa bundan sonraki katkılar zinciridir.” (De Vroey, 2016, s. 11).

Görüldüğü üzere, iktisatta nesnellik, sosyal bilimciler arasında genel kabul görme anlamında kullanılan bir tabirdir. Fen bilimlerinde kabul edilen “nesnellik” anlayışını iktisat biliminde elde etmek mümkün görünmemektedir. Adam Smith veya J. M. Keynes gibi ünlü iktisatçıların görüşlerinin iktisat biliminde yoğun biçimde yer bulmasının sebebi, iktisatçıların çoğunluğunun bu bilim insanlarının güvenilirliği üzerinde ittifak etmeleridir. Mustafa Özel'in eserinde bahsettiği gibi, edebiyatta da iktisadi çıkarım yapılacak metinlerin, bilim dünyası tarafından kabul görmüş insanların eserleri arasından seçilmesi öznel veya subjektif olma

tartışmasını ortadan kaldıracaktır: “Büyük kurgular varlığın hakikatine atılan kementlerdir. Mevcudun, vücuda doğru yol bulma girişimleri” (Özel, 2018, s. 54).

4. EDEBİ ESERLERİN İKTİSADİ AÇIDAN İNCELENMESİ ÜZERİNE LİTERATÜR

16. ve 17. yüzyıllarda sosyal bilimlerde henüz bir ayrışmanın olmadığı görülmektedir. Edebiyat, felsefe, iktisat gibi alanlar tek çatı altındadır. Hatta sosyal bilimler genel olarak edebiyat veya felsefe olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla iktisadın felsefe veya edebiyattan türemiş olduğu görülmektedir. İktisat biliminin kurucusu olarak kabul edilen Adam Smith kendini bir iktisatçı olarak değil ahlak kuramcısı veya bir edebiyatçı olarak görmektedir. Hatta kendi kitabında fizyokratları salt ekonomiyle ilgilendikleri için eleştirmiştir (Sarfati & Atamtürk, 2015, s. 116-120).

İktisat bilimi ile edebiyat arasında tarihsel olarak organik bir ilişkiden söz edilebilir. Özellikle roman türünde bu ilişki açıkça görülmektedir. Roman denemelerinin 16. yüzyılda başladığı görülmektedir. Hatta ilk romanın Cervantes’in yazdığı Don Quijot adlı eser olduğu kabul edilmektedir. Bu tarihler, aslında burjuvazinin ortaya çıkmaya başladığı dönemler olup roman türünün kapitalizm ile ortaya çıktığından bahsedilebilir. Hatta 16. yüzyıldan günümüze geldikçe değişen üretim yöntemleri ile yazılan romanların içeriğinin değişkenlik gösterdiği fark edilmektedir (Sarfati & Atamtürk, 2015, s. 109-110).

Bu yaklaşım açısından dünya edebiyatından en meşhur eserin Faust olduğu söylenebilir. Mustafa Özel Roman Diliyle İktisat kitabında, Faust için ayrı bir bölüm oluşturmuştur:

“Mefisto, imparatoru şöyle ikna eder: Bu ülkenin üstü de altı da size aittir. Fakat alttaki kıymetler atıl durmaktadır. Toprağın altında muazzam miktarda maden cevheri vardır. Bunları rehin göstererek halkımıza borçlanabiliriz. Goethe aslında birkaç sayfa içinde bütün bir modern iktisat tarihini özetliyor. 1. Modern devlet, bir borç (kredi) devletidir. 2. Kâğıt para devlet ile şeytan arasında bir akittir. 3. Bu enstrüman çoğaldıkça değersizleşir ve oluşan zararı halk öder. 4. Yeni dönemin hakiki hükümdarı siyasi yönetici değil, ekonomiye, bilhassa paraya hükmedenlerdir. Kral neye imza attığının bile tam bilincinde değildir.” (Özel, 2018, s. 45).

Mustafa Özel’in bu çıkarımlarından da anlaşıldığı gibi Faust’ta aslında kendi çağının ötesinde bir iktisadi analiz yapılmaktadır. Belki de birçok ünlü iktisatçı, Faust’u okumuş ve farkında olmadan Faust’un yaklaşımından esinlenerek kendi iktisadi çalışmalarını zenginleştirmiştir.

Edebi eserlerin her türünde yazıldığı dönem için iktisadi olayları ve kavramları analiz etmek mümkündür. Fakat karşılaştırmalı analiz daha derin anlam çıkarma katkısı sağlayabilmektedir. Kaya ve Özgür, bir destan ve bir tiyatro eserini karşılaştırmalı olarak ele alarak Schumpeter’in rasyonellik ve girişimcilik kavramlarını incelemişlerdir. İncelenen destan 12. yüzyılda Fransa ve İspanya arasında geçen bir savaşı konu almaktadır. Kaya ve Özgür’ün bu destanda dikkat çektiği nokta ise şövalyeliğin, atılğanlığın ve korkusuzluğun övülmesidir. Kahramanlar akılcı davranıp savaş kazanabilecekken gururlarını ve şanlarını ön plana alıp ölmeyi tercih etmektedir. Bireysel olarak bir kazanç elde edemedikleri için irrasyonel davrandıkları söylenebilir. Fakat ülke açısından düşünüldüğünde siyasi bir egemenlik elde edilmiştir. Her ne kadar destanın kahramanları bu değişime tanık olamasa da geride kalanlar açısından olumlu bir gelişme olmuştur. Tiyatro eseri ise 19. yüzyılda yazılmış bir eserdir ve dikkat çekilen nokta olay örgüsüne dahil olanların çoğunun rasyonel ve çıkarıcı olmasına karşın, baş kahramanın irrasyonel davranmaya çalışmasıdır. Fakat başkahraman başarısız olmakta ve değişim için gerekli olan irrasyonel atılğan ruh sonuç elde edememektedir. Oysa başkahramanın önerdiği değişiklikler toplumun geleceğinin daha da refah içinde olmasını sağlayacak değişikliklerdir. Destanda geçen olaylardan çıkarılan sonuca göre modern anlamda rasyonellik olgunlaşmamıştır. Fakat tiyatrodan tam rasyonellik topluma sirayet etmiştir. Schumpeter’in ortaya sürdüğü gibi, feodal toplumdaki modern topluma geçişle birlikte ortaya çıkan rasyonel insan; çekingen, şüpheli ve risk almak istemeyen anti-kahramandır. Kaya ve Özgür, kapitalizm öncesi ve sonrası bu iki önemli farklılığa dikkat çekmiştir. Görüldüğü üzere dönemseller karşılaştırmalı edebi incelemeler dönemler arası iktisadi analiz için de önemli bir yaklaşım olarak kullanılabilir (Kaya & Özgür, 2014).

Edebi eserler arasında şiir türü önemli bir yer tutmaktadır ve sosyal hayat bağlamında bu türün birçok bakımdan incelenmesi de en az edebiyattaki yeri kadar önemlidir. Zira şairler de içinde buldukları dönemden etkilenen bireylerdir. Orhan Veli Kanık’ın Garip akımı çerçevesinde yazdığı şiirler, 1940’ların Türkiye ekonomik hayatı açısından önemli ipuçları vermektedir. Savaşlar ve kıtlıklar atlatan Türkiye Cumhuriyeti’nin, İkinci Dünya Savaşı yıllarında, içinde bulunduğu ekonomik şartları şiirlerinde dile getiren Kanık, ekonominin olumsuz etkilerini yoksul vatandaşların hayatları üzerinden işlemiştir (Aydın & İşler,

2016, s. 338-341). Bu inceleme biçimi ana akım iktisat ekollerinin yaklaşımıyla uyuşmamaktadır. Çünkü ana akım iktisat; istatistik ve ekonometrik yöntemlerle ölçme ve liberal politikalar çerçevesinde müdahaleleri ön plana alma yaklaşımı sergilerken ekonominin sosyolojik ve psikolojik etkilerini arka plana atmaktadır. Fakat heterodoks ekoller bu yaklaşımın tam tersini sergilemektedir. Heterodoks iktisatta bilimsel açıdan kabul gören kaynaklar, hem sorunlara yaklaşım tarzı hem de analiz ve çözüm için geliştirilen metotları bakımından çeşitlilik göstermektedir. Bu bakımdan şiirler, heterodoks metoloji bakımından önemli kaynaklar arasında sayılabilir.

Edebi eserleri yalnızca olgusal değil kavramsal iktisadi perspektifle incelemek de mümkündür. İktisat literatüründe önemli tartışma konularından biri rasyonelite kavramıdır. Literatür, kronolojik olarak incelendiğinde tam rasyonellik, yarı rasyonellik veya irrasyonellik kavramlarının analizin merkezine oturtulduğu dönemler görmek mümkündür. Fakat ortodoks iktisadın rasyoneliteyi her zaman ön plana alması nedeniyle literatürün büyük kısmı bu varsayımı kullanan analizlerden oluşmaktadır. Rasyonellik kavramını edebi eser üzerinden analiz eden literatürdeki önemli eserlerden biri Aydın'ın çalışmasıdır. Çalışmada Aydın, Weber'in varsaydığı dört rasyonelite biçiminden biri olan ve iktisat literatüründe temel alınan biçimsel rasyonelite kavramını, Tanpınar'ın SAE romanında incelemiştir. Tanpınar'ın eserinde eskiye yapılan vurgu irrasyonelite, yeni ve modern olana yapılan vurgu ise rasyonelite olarak değerlendirilmiştir. Romanda kullanılan, toplumda meydana gelen değişimin sembolü olan saat, enstitü, kitap gibi kavramlar ve değişimden kaynaklanan çatışma dolu olaylar rasyonelite kavramıyla bir potada eritilerek analiz edilmiştir. Bu kavramsal analiz sonucunda ise insanın yalnızca rasyonellik varsayımıyla analiz edilemeyecek kadar karmaşık bir ontolojik varlık olduğu belirtilmiştir (Aydın D. G., 2018).

Konuyla alakalı bir diğer nokta ise iktisadi olayları anlama ve anlatmanın zorluğunun, üniversite hocalarının sıklıkla karşılaştığı bir durum olmasıdır. Özellikle, Türkiye Ekonomisi gibi içinde farklı dönemleri içeren ve iktisadın bütün alt gereçleriyle içinde yer aldığı kapsamlı derslerde, muhatabın ilgisini canlı tutmak ve çok boyutlu düşünebilmesini sağlamak oldukça güçtür. Üniversite hocaları da bu gibi zorluklarla başa çıkabilmek için farklı yöntemler geliştirmek durumunda kalmaktadırlar. Bu konuda başarılı bir örnek olarak Yıldız Teknik Üniversitesinde öğretim üyesi olan Ester Ruben gösterilebilir. Ruben, lisans düzeyinde vermiş olduğu Türkiye Ekonomisi dersinde, materyal olarak romanlardan yararlanmaktadır. İktisat Eğitiminde Farklı Yaklaşımlar: Türkiye Ekonomisi Derslerinde Edebiyattan Yararlanmak adlı kitap bölümünde, iktisat öğrencilerinin, özellikle makroekonomik değişimlerin, mikro ölçekte nasıl etkiler oluşturduğunun daha iyi anlaşılması için romanlardan nasıl faydalandığını anlatmaktadır. Bereketli Topraklar Üzerinde, Masalını Yitiren Dev ve Kumru ile Kumru adlı üç farklı romandan, üç farklı dönem için örnek pasajlar sunmuş ve o döneme ait ekonomik bir olayın insanlar tarafından algılanma biçimlerini gözler önüne sermiştir (Ruben, 2017, s. 375-392). Görselliğin ön planda olduğu, insanların daha az okuduğu bir dönemde, Türkiye Ekonomisi gibi geniş kapsamlı bir alanda, hem öğrencilerin derse ilgisini yüksek düzeyde tutmak hem de anlaşılır olmak oldukça zordur. Romanlar, gerçi yazılı metinlerdir, ancak insanın hayal gücünü harekete geçiren ve aynı zamanda okuma alışkanlığı kazandıran önemli kaynaklardır. Bu nedenle günümüz insanına akademik konuları aktarmak adına romanlara başvurulması faydalı olacaktır. Ayrıca romanlar hayatın birçok noktasına değinen, böylece hayatın kendisini olduğu gibi yansıtmaya çalışan eserlerdir. Bu sebeple romanlarda sadece iktisat anlatılmaz; ancak romanlar konuya uygun şekilde okunursa çok farklı iktisadi çıkarımlar yapılmasını sağlayacak alt metinler çıkarılabilir. Böylece döneme ait yeni bilgilere de ulaşılmış olur.

Daha önce değinildiği gibi romanlar insan hayatını anlatmaktadır. Dolayısıyla insan merkezli bütün bilim dalları için romanlar bir kaynak teşkil eder. Siyaset bilimi, sosyoloji, psikoloji, tarih ve iktisat gibi bilim dalları romanları kaynak olarak kullanılabilir. Örneğin bu çalışmada, SAE, iktisadi olarak incelenmişken başka bir çalışmada ise Cemile Odunkıran, Tanpınar'ın Mahur Beste isimli eserini ideolojik çözümleme bağlamında; yani siyaset bilimi nazarıyla ele almıştır (Odunkıran, 2017). Tanpınar ne iktisatçı ne de siyaset bilimcidir. Fakat bir insan olarak içinde bulunduğu dönemin siyasi ve iktisadi olaylarından etkilenmiştir ve bunu da eserlerine yansıtmıştır. Sonuç olarak edebi eserler, içlerinde tarihi, ideolojik, siyasi veya ekonomik birçok teori veya gerçeği barındırmaktadır.

5. ÖRNEK BİR ÇALIŞMA: SAE ADLI ESERİN İKTİSADİ AÇIDAN İNCELENMESİ

Bu bölümde SAE adlı eser, yazarın değindiği iktisadi meseleler üzerinden teorik yönden incelenecektir. Ancak inceleme kısmına geçmeden önce bazı hatırlatmalarda bulunmak ve bazı hususlara değinmek yerinde olacaktır.

İlk olarak romanlar, iktisadi araştırmalara kaynaklık etme amacıyla yazılmamıştır. Bu sebeple, aynı romanda, ekonominin her alanıyla ilgili bilgi aramak yersiz bir davranıştır. Farklı romanlarda, o dönem yaşanmış ve toplumun genelini ilgilendiren meseleler ele alınır. Mesela, Büyük Buhran dönemini konu alan bir romanda, büyük ihtimalle başarısız borsa hikayeleri yer alacaktır. Veyahut 70'li yıllarda geçen olayları anlatan bir romanda yazarın Petrol Krizinden bahsetmesi oldukça muhtemeldir. Bunun dışında her ülkenin yaşadığı kendine has konjonktürel durumlar da olabilir. 2000'li yılların başında Türkiye'de geçen olayları anlatan eden bir romanda, 2001 krizi ve kriz sonrası yaşanan durumlar ele alınabilir. Bunun dışında toplumun genelini etkilemeyen ekonomiyle ilgili teknik konulara, hukuki düzenlemelere veya sayısal verilere edebi eserlerde yoğunlukla rastlanmaz.

İkinci bir husus ise, romanlarda iktisadi olayların nasıl ortaya çıktığından ziyade, yoğunlukla insanların bireysel ve toplumsal hayatına olan etkileri ele alınmaktadır. Bu husus, romanların incelenmesinin yapacağı asıl katkıyı barındırmaktadır. Mesela, 1900'lü yılların başında, İstanbul'da işsizlik oranının %15 olduğunun bilinmesinin, insanlara tam olarak ne ifade ettiği belli değildir. *Bu bilgi, bugünün İstanbul'u ile veya aynı dönem Paris şehriyle kıyaslanırsa yeterince anlaşılır olur mu* sorusu hala zor bir sorudur. Oysa romanlarda, o dönemin işsizlik seviyesinin topluma olan etkisi, yoğunlukla detaylı bir şekilde tasvir edilir. Sırf bu yönüyle bile bakılınca, roman incelemesinin, ortodoks iktisat açısından alternatif kabul edilmese bile, en azından tamamlayıcı bir rol oynayabileceği kabul edilmelidir.

Son olarak SAE adlı roman hakkında bazı hususları aktarmak gerekmektedir. Roman dört bölümden oluşmaktadır. Bölüm başlıkları sırasıyla; Büyük Ümitler, Küçük Hakikatler, Sabaha Doğru ve Her Mevsimin Bir Sonu Vardır şeklindedir. İktisadi çıkarım yapılabilecek kısımlar, daha çok birinci ve ikinci bölümde bulunmaktadır. Birinci bölümde, Osmanlı dönemi sosyo-ekonomik yaşantısı anlatılmaktadır. İkinci bölümde ise, Birinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye Cumhuriyeti sosyo-ekonomik yaşantısı anlatılmaktadır.

5.1 Birinci Bölüm Çıkarımları

“Saatler de böyledir. Sahiplerinin mizaçlarındaki ağırlığa, canı tezliğe, evlilik hayatlarına ve siyasî akidelerine göre yürüyüşlerini ister istemez değiştirirler. Bilhassa bizim gibi üst üste inkılaplar yapmış, türlü zümreleri ve nesilleri geride bırakarak, doludizgin ilerlemiş bir cemiyette bu sonuncusuna, yani az çok siyasî şekline rastlamak gayet tabiidir. Bu siyasî akideler ise çok defa şu veya bu sebeple gizlenen şeylerdir. Hiç kimse ortada o kadar kanun müeyyidesi varken elbette durduğu yerde, “Benim düşüncem şudur” diye bağırır. Yahut gizli bir yerde bağırır. İşte bu gizlenmelerin, mizaç ve inanç ayrılıklarının kendilerini bilhassa gösterdikleri yer saatlerimizdir... Sahibinin en mahrem dostu olan, bileğinde nabzının atışına arkadaşlık eden, göğsünün üstünde bütün heyecanlarını paylaşan, hulâsa onun hararetiyle ısınan ve onu uzvîyetinde benimseyen, yahut masasının üstünde, gün dediğimiz zaman bütününü onunla beraber bütün olup bittisiyle yaşayan saat, ister istemez sahibine temessül eder, onun gibi yaşamağa ve düşünmeğe alışır.” (Tanpınar, 2004, s. 15).

“Herkes bilir ki, eski hayatımız saat üzerine kurulmuştur. Hattâ sonraları Muvakkit Nuri Efendiden öğrendiğime göre Avrupa saatçiliğinin en büyük müşterisi daima Müslümanlar ve onlar içinde en dindarı olan memleketimiz halkı imiş. Günde beş vakit namaz, ramazanlarda iftar, sahur, her türlü ibadet saatle idi. Saat Allah'ı bulmanın en sağlam çaresi idi ve bu sıfatla eskilerin hayatını idare ederdi... Adım başında muvakkithaneler vardı. En acele işi olanlar bile onların penceresi önünde durarak cebinden servetlerine, yaşlarına, cüsselerine göre altın, gümüş, sadece savatlı, kordonlu, kordonsuz, kimi bir iğne yastığı, yahut kaplumbağa yavrusu kadar şişkin, kimi yassı ve küçük, saatlerini besmeleyle çıkarırlar, sayacağı zamanın kendileri ve çoluk çocukları için hayırlı olmasını dua ederek ayarlarlar, kurarlar, sonra kulaklarına götürerek sanki yakın ve uzak zaman için kendilerine verdikleri müjdeleri dinlerlerdi.” (Tanpınar, 2004, s. 24).

İktisat teorisinde, açıklaması en zor konulardan biri, fiyatların nasıl oluştuğudur. İdeal piyasa olan tam rekabet piyasasında, arz ve talebin birleştiği yerde denge fiyat oluşur. Herhangi bir mal satıldıktan sonra ikinci el eşya olarak kabul edilir. İkinci el piyasasında malların fiyatı, kullanım süresi ve yıpranma payına göre çok daha düşük olur. Fazla yıpranmışsa hurda olarak kabul edilir. Eğer geri dönüşüm özelliği de yoksa çöp durumuna düşer. Oysa romanda, tüketim eşyalarının, basit bir eşya olarak görülmediği aşıkardır. Kişisel eşyalar bir hüviyete haizdir. Her sene yenisinin alınıp eskisinin bir köşeye atıldığı geçici bir silüetten ibaret değildir. Ya da tüketim rekabeti içerisinde, birer üstünlük aracı olmaktan uzak, manevi değeri olan ve hayat sahipleri gibi kıymet gören özel varlıklardır. Eşyanın, sadece kullanım değerinin olmadığı, aynı zamanda bazı fikirlerin,

inanç ve kültürlerinin temsilcisi hükmünde olduğu dikkati çekmektedir. Hatta bazı dini vecibelerin yerine getirilmesi noktasında ehemmiyetine vurgu yapılmakta, böylece bir malın değerinin sadece emek ve fiziksel fayda olmadığı vurgulanmaktadır. Belki denilebilir ki, eşya kullandıkça değeri artan bir konumdur. “Antika eşya” tabiri günümüz ekonomisinde yerini kaybetmiştir; ancak o dönemler hala geçerlidir.

“...Amma, ne yapayım ki, radyo münasebetsiz bir icattır. Hiç olmazsa çalar saat bütün gün alabildiğine şarkı söylemez, cin yutmuş gibi dans havaları tepinmez, felâket yağmuru havadisleriyle üzerinize çullanmaz ve sizinki susturulduğu zaman behemehal komşularınki başlamaz. Bence radyo, ...insanoğullarına lüzumsuz meraklar aşılamaktan başka bir şeye yaramaz. Bazen düşünürüm, ne kadar garip mahlûklarız? Hepimiz ömrümüzün kısalığından şikâyet ederiz; fakat gün denen şeyi bir an evvel ve farkına varmadan harcamak için neler yapmayız? Ben bile bu yaşta işimle gücümle meşgul olacağım yerde radyo başına oturup saatlerce, bir kere bile gidip görmediğim, -tabî sinemalardaki havadis filmleri hariç- futbol maçlarının, boks güreşlerinin hikâyesini dinliyorum.” (Tanpınar, 2004, s. 28).

Kapitalist ekonomide, gelişmenin en önemli dinamiklerinden biri, günümüz tabiriyle inovasyondur. Schumpeter’den beri inovasyon, etkinliği artıran her türlü yenilik olarak tanımlanmaktadır (Schumpeter, 1934). Tabii bu yeniliğin, finansal bir getirisi mutlaka olmalıdır. Kamu kurumlarında veya özel şirketlerde kurulan AR-GE birimlerinin yegâne faaliyeti inovatif fikirler geliştirmektir. Günümüzde ülkelerin gelişmişlik seviyesi inovasyonla doğrudan ilişkilidir. Bununla birlikte tüm bu yeniliklerin, insanlığa sadece mutluluk getirmediği de zaman içerisinde tecrübe edilmiştir. Bu bağlamda insanlık tarihinde önemli bir inovasyon olan radyo, romanda eleştirilmektedir. Radyo eleştirisi öncelikle saatle karşılaştırarak yapılmaktadır. Saatin sahip olduğu basitlik ve sadelik, üstünlük sebebi olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, radyo gibi önemli bir yeniliğin, kullanıldıkça negatif marjinal fayda ortaya çıkardığı üzerinde durulmaktadır. Pasajda yazılanlar, azalan marjinal fayda yasasına örnek teşkil eden ifadelerdir. Tüketicilerin radyo kullanımında nasıl irrasyonel davranışlar gösterdiği romanın başkahramanı açısından hem kendi hayatından hem başkalarının hayatından örneklerle sunulmaktadır.

“Abdüsselâm Bey, yirmi otuz odalı konağında bütün bir aşiretle yaşayan, çok zengin, insan canlısı bir adamdı. Evinin hususiyeti bir girenin yahut içinde bir kere doğmak gafletini gösterenin bir daha dışarıya çıkamamasıydı. Beyaz kolalı gömlekleri içinde daima kibar, zarif, bu eski İstanbul efendisi böylece farkında olmadan konağına imparatorluğun her köşesinden gelme, damat, gelin, birkaç yenge ve enişte, sayısız adette çocuk, belki bir o kadar da kaynana kaynata, ihtiyar hala, teyze, genç yeğen, sekiz on halayık yığılmıştı.” (Tanpınar, 2004, s. 38).

“Abdüsselâm Beyin konağı Meşrutiyet’in ilânına kadar bu şekilde devam etti. Bu konağın kalabalığı ve masrafı hakkında bir fikir verebilmek için semtin iki bakkal, bir şekerci ve bir kasabının hemen hemen bu konakla geçindiğini söylemek yeter. Aristidi Efendinin eczanesinin belli başlı hasılâtı da bu konaktandı. Hürriyetin ilânından sonra, ayrı ayrı planlarda bir benzeri olduğu imparatorluk gibi, konak da yavaş yavaş dağıldı...” (Tanpınar, 2004, s. 39).

Teknolojik gelişmeler, hanelerde bireysel yaşayabilme imkânı ortaya çıkarmıştır. Çamaşır makinesi, bulaşık makinesi, mikro dalgı fırın gibi aletler bütün ev işlerinin bir kişi tarafından yapılabilmesini sağlamaktadır. Metropolde yaşayan bireyler, maddi imkanları nispetinde tüm ihtiyaçlarını hane dışından temin edebilmektedir. Bunun dışında, sosyalleşme ihtiyacı televizyon, internet gibi imkanlarla giderilebilmektedir. Ayrıca ulaşımın gelişmesi ve evlerin daha güvenli olması gibi faktörler yine bireysel yaşama kapasitesini genişletmiştir. Oysa bir asır öncesinde durumlar farklıdır. Osmanlı Devleti zamanında hane halklarının durumu romanda detaylı olarak anlatılmaktadır. Hanelerin büyüklüğü, barındırdığı nüfus, alışveriş usulleri gibi konular hakkında bazı bilgiler verilmektedir. Evde bir yardımcının olması sıradan bir durumdur. Orta gelir seviyesindeki evlerde bile sıklıkla rastlanır. Büyük konaklarda, kalabalık aileler şeklinde yaşamak bir zenginlik alametidir. Yani sosyal hayat içinde en kıymetli öge insandır. Bunun dışında, zengin insanlar da herkes gibi bakkaldan, kasaptan alışveriş yapmaktadır. Tüketimde, nicelik ve çeşitlilikten ziyade nitelik ön plandadır.

“Daha cenazeden dönerken kendimi on yedi yaşına rağmen işsiz güçsüz buldum. İki yıl evveline kadar zar zor idadî tahsilime devam etmiştim. Fakat bilhassa Seyit Lûtfullah’la dostluğum arttıktan sonra mektebin semtine bile uğramaz olmuştum. Şimdi kendimi ortada hissediyordum.” (Tanpınar, 2004, s. 59).

“Rahmetli Nuri Efendiden saat hakkında bir yığın malûmat edinmiştim. Fakat ciddi şekilde saatçiliğe yanaşmamıştım. Üstelik sakardım. Elimle gözüm beraber çalışmaktan uzaktı... İş olarak üstüme aldığım her şeyden çarçabuk sıkılıyordum.” (Tanpınar, 2004, s. 60).

“Modern hayat ölüm düşüncesinden uzaklaşmayı emreder! Hem ne oluyor kuzum, kendi hayatımızı mı yaşayacağız. Yoksa ölüleri mi bekleyeceğiz?” (Tanpınar, 2004, s. 58).

Makro iktisadi teoride, temelde dört konu vardır: Ekonomik büyüme, istihdam, fiyat istikrarı ve bu üç konuyla ilgili kamu politikaları. Fiyat istikrarı genelde istisnai bir durum olarak değerlendirilmekte ve çoğunlukla enflasyon ve deflasyon olguları ele alınmaktadır. İstihdam cephesinde ise tam istihdam istisnai bir durum olarak değerlendirilirken genelde işsizlik yaygındır ve analizlere konu olmaktadır. Yani her ikisi de negatif yönüyle ele alınır. Hem enflasyon hem de işsizlik kapitalist sistemde daimî sorunlardır. Aslında işsizlik şehir hayatına has bir durumdur. Kırsal bölgelerde, işsiz insan görülmez veya kimse işsiz kabul edilmez. Düzensiz de olsa herkes birtakım işler uğraşır ve en fakara insanın bile kalacak yeri vardır. Şehirleşmenin artmasıyla işsizlik bir problem olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle, zanaati olmayan insanlar için iş bulmak oldukça zor olmaktadır. Bu sebeple, şehir hayatını konu eden herhangi bir romanda, işsizlikten bahsedilmesi olağan bir durumdur. Romanın birçok yerinde işsizlik konusu farklı boyutlarıyla ele alınmaktadır.

Bunun dışında, yazar ayrıca ara ara yeni kapitalist düzene karşı ince eleştirilerde bulunmaktadır. Yeni oluşan seküler sistemde, ölüm yokmuşçasına bir hayat sürülmesini irdelemektedir. Teorik olarak da incelenince, ortodoks iktisatta, tüm teorilerin ölümsüz bir hayat üzerine bina edildiği görülmektedir. Sürekli bir ekonomik büyümenin hedeflenmesi, en büyük hedefin kâr ve fayda maksimizasyonu olması, sürekli bir dengeye ulaşma çabası ölümlü bir dünya için oldukça iddialı hedeflerdir.

5.2 İkinci Bölüm Çıkarımları

“Terhis olup da İstanbul’a döndüğüm zaman şehri, insanların değişmiş buldum. Her şey fakir, biçare ve alt üsttü. ...Sofadaki eski hasırın son parçası her adım da dağılmağa hazır, etrafı küf, rutubet kokusu ile dolduruyor, Mübarek daha tozlu, Kafkas çöllerinde hastalanmış bir çöl devesi gibi bitkin, kendi köşesinde hiçbir nizamı girmeyen bir zamanı sayıklıyordu” (Tanpınar, 2004, s. 79).

“Durmadan iş arıyordum. Fakat İstanbul’da benim gibi terhis edilmiş on binlerce genç adam vardı. Vapurlar her gün esirlikten dönen yüzlerce insan getiriyordu. Bir türlü iş bulamıyordum. İlk aylar, birikmiş maaşlarımın verdiği nisbî bir rahatlık içinde geçti. Bir uçuruma uzatılmış bir kalas üzerinde yürür gibi sade tehlike ve muvazeneden ibaret bir hayat yaşıyordum... Eski konak, debdebe, arabalar, atlar, hizmetçiler, her taraftan akan refah bu yeni evde şimdi hâtıra bile değildi. Ne de eski kalabalık vardı.” (Tanpınar, 2004, s. 80).

“Savaşın kazanamı olmaz” şeklinde bir söz vardır. Çünkü savaş, bütün hayatı olumsuz etkileyen marjinal bir durumdur. Herhangi bir toplumun, sağlıklı işlemesi adına gerekli olan güven, emniyet, istikrar, genç nüfus gibi tüm faktörler savaş durumunda ortadan kaybolur. Bununla birlikte, insanlık tarihi boyunca her daim savaşlar olmuştur. Lakin 20. yüzyılda yaşanan iki dünya savaşı kadar yıkıcı, yorucu ve bütün dünyayı kuşatan savaşlar yaşanmamıştır. Bunun bir sebebi de önceki bölümlerde de değinilen teknolojik gelişmelerdir. Yazar, romanın ikinci bölümünde, Birinci Dünya Savaşı sonrası şehirde hâkim olan yorgunluk ve ümitsizlik halini eşyalar üzerinden tasvir etmektedir. Zaten yavaş seyreden ekonomik hayat, durma noktasına gelmiştir. Yüksek oranda bir işsizlik yaşandığı belirtilmektedir. Ayrıca halkın savaş sonrası yoksullaştığını ve tüketim seviyesinin önemli bir azalma gösterdiğini anlatmaktadır.

“Onun ve bilhassa Ferhat Beyin teşvikiyle Posta Telgraf Mektebi’ne girdim. Mekteplerin hemen hemen bomboş olduğu, neredeyse araya simsar koyarak, mükâfat vaat ederek öğrenci aradıkları bir zamanda, hiç olmazsa dışardan en mütevazısı gibi görünen bu mektebi acaba neden seçmiştiler? Hakikat şu ki, beni o kadar sevmelerine rağmen hakkımdaki düşünceleri değişmemişti. Mamafih Abdüsselâm Beye bunun için mühim başka sebepler de gösteriyordu. Tahsil kısa idi. Talebeye ufak bir geçim parası veriliyordu.” (Tanpınar, 2004, s. 81).

“Mektebi bitirdikten sonra evvelâ Posta Telgraf ’tan çıktım. Sonra Abdüsselâm Bey bir dostu vasıtasıyla bana Tünel İdaresi’nde bir iş buldu. O zamana göre iyi kazanıyordum. ...Evde her şey rahat, bol ve emniyetli idi. Fakat hür ve kendi başımıza değildik.” (Tanpınar, 2004, s. 83).

Kapitalizm öncesi Avrupa’da, feodal düzen içerisinde, iki sınıf insan mevcuttu: Lordlar ve serfler. Kapitalizmin ortaya çıkışı, burjuva sınıfının gelişmesiyle olmuştur. Burjuva sınıfı köken olarak serflerin

arasından sıyrılmış, girişimcilik ruhu taşıyan ve daha çok deniz aşırı ticaretle uğraşan gözü pek insanlardır. Zaten İngiltere’de yaşanan “çitleme” hadisesi de burjuva sınıfının parlaması sonucudur. Bu açıdan bakılınca, kapitalist ekonomide, başarının sırrı girişimcilik ruhunda gizlidir. Oysa romanda bahsedildiği üzere, Osmanlı’nın son döneminde ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk döneminde memur olmanın itibar gördüğü, girişimcilik ruhunun zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Eğitim seviyesi çok düşüktür ve eğitim alanlar da memurluğu hedeflemektedir. İş ararken özel sektörden hiç bahsedilmemektedir. Günümüzde de milyonlarca insanın memurluk sınavına girmesi Türkiye’nin bu yapısal sorununun devam ettiğini göstermektedir. Ayrıca yazar, kanaatkâr bir tüketim toplumunun varlığından bahsetmektedir ve karakterlerin iş hayatı ile ilgili önemli bir hedefi yoktur. Bu da dikkat çekici bir detaydır.

“...Kendisine gelince memlekete döneli iki sene olduğu hâlde henüz ona doğru dürüst psikanaliz metodunu tatbik etmek fırsatını bile vermemişlerdi. Geldiğinden beri ilk defa hasta yüzü görüyordu. Bereket versin benim vaziyetim “vak’a” olarak mühimdi. Yani ben ona kâfi bir teselli olmuşum. Halbuki Avrupa, bilhassa Viyana ve hele Almanya hiç böyle değildi. Oralarda ihtisasa hürmet vardı ve psikanaliz gündelik ekmek gibi bir ihtiyaçtı...”

- Beni burada hiç sevmezler... diye tekrar söze başladı. O kadar eski metotla çalışıyorlar ki... Zaten yerim değil. Mecburî hizmet müddetimi geçiriyorum. Nasılsa sizi bana bıraktılar. Müdür evvelden vaat etmişti. Münasip bir vak’a çıkarsa... demişti.” (Tanpınar, 2004, s. 103).

“Doktor Ramiz’e göre -sonradan Almanya’da okuyanların çoğunda bu hâli gördüm -Beethoven’i hemen hemen bizim sokağın arkasında oturan bir adam gibi behemehal tanımağım lâzım geliyordu. Wagner’e gelince o mutlaka ikimizin de akrabasıydı. Çok defa Dokuzuncu Senfoni’nin korusu ile veya Tenhauser’in marşıyla biten konuşmalardan sonra doktorun ferdi hâtıraları başlardı...” (Tanpınar, 2004, s. 120).

Adam Smith’in Milletlerin Zenginliği (Smith, 2011) adlı eserinde, en çok üzerinde durduğu konulardan biri de ihtisas sahibi olmak ya da diğer tabirle uzmanlaşmadır. Meşhur iğne üretimi örneği üzerinden, ihtisas sahibi olmanın, etkinliği nasıl artırdığı ve zenginliğe giden yolun uzmanlaşmadan geçtiğini belirtmektedir. Romanda, Türkiye’de ihtisaslaşmanın öneminin anlaşılmadığını ve ihtisas sahibi kişileri, uygun işlerde çalıştırma konusunda bilinç eksikliği olduğu vurgulanmaktadır. Ek olarak yazar etkin olmayan ve modası geçmiş metotların uygulandığını tıp dünyası üzerinden örneklemektedir. Kaldı ki tıp bilimi, Türkiye’nin nispeten ileri olduğu bir alandır. Ayrıca, Avrupa devletlerinin bu konudaki üstünlüklerinden bahsetmektedir. Son olarak Avrupa’ya gidip gelmiş Türkler açısından, Avrupalı insanların başarılarının, nasıl gıpta damarını uyandırdığını ve hoşuna gitmeyen bir Avrupa hayranlığının, nasıl tezahür ettiğini anlatmaktadır.

“Kahveye her cins ve meşrepten insan geliyordu. Zengin mirasyedi, müflis veya tutunmuş tüccar, şöhretsiz şair, gazeteci, ressam, yüksek memur, satranç ve dama ustaları, eski pehlivanlar, bir iki Darülfünun hocası bir yığın talebe, aktörler, musikişinaslar, hulâsa her meslekten adam... Küçük gruplara ayrılmış olmalarına rağmen hemen hepsi yine beraber yaşar gibiydiler... Bu kahvede neler konuşulmazdı? Tarih, Bergson felsefesi, Aristo mantığı, Yunan şiiri, psikanaliz, isprizma, alelâde dedikodu, çıplak hikâye, korkunç veya meraklı macera, günlük siyasî hâdise, birbiriyle sarmaş dolaş, biri öbürünü yarıda bırakarak, çok yüklü, beraberinde her rast geldiğini taşıyan bir bahar seli gibi kabarık bu konuşmada beyhude ve şaşkıncu, akar giderdi. Tabii hiçbirinden tam bahsedilmezdi. Hepsi çok uzun bir uykudan, bir çeşit ölümden sonra hatırlanır gibi bu kahveye gelirdi. Büyük İskender veya Annibal, Kant’ın İmperatörleri, bu sayıklamağa benzer konuşmada sadece günlük hayatı uyuşturmak için icat edilmiş şeylerdi. Zaten en sıhhatli vak’a bile söyleniş tarzı için anlatılırdı. Birbirlerini o kadar fazla dinlemişlerdi ki, hepsi anlatılanı aşağı yukarı evvelden bilirdi.” (Tanpınar, 2004, s. 130).

Sosyal hayat anlatılırken, farklı meslek gruplarından insanların, iç içe yaşadığı bir toplum gözlemlenmektedir. Toplumda, sınıfsal bir ayrım olmadığı, sade bir sosyal hayatın olduğu ve insanların bu rutin hayattan memnun olduklarına değinilmektedir. Bilimsel konuların daha çok sohbet amaçlı konuşulduğu, iş hayatından ayrı tutulduğu ve aslında çok fazla ciddiye alınmadığı yazar tarafından uzun uzun anlatılmaktadır. İçerikten ziyade üsluba önem verilen değişime kapalı bir toplum yapısından bahsedilmektedir.

6. SONUÇ

Bu çalışmada, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın SAE adlı eseri iktisadi bir gözle incelenmiştir. Eserde bahsedilen iktisadi meseleler olduğu gibi alıntılanmış ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Burada önemli olan yazarın bu

konuları anlatırken salt iktisadi bir bakışla değil hayatın içerisinde bir bölüm olarak ele almış olmasıdır. Dolayısıyla kullandığı jargon da günlük hayat jargonudur. Zaten iktisatçının görevi burada başlamaktadır. Anlatılan hikâyeyi iktisadi bir dile çevirmek ve yorumlamaktır. Diğer taraftan yazarın bütün önemli olaylara değinmemiş olabileceği ihtimali bulunmaktadır. Bu noktada kaynağı kullanan araştırmacının o döneme ait olaylara vakıf olma derecesi yorumunun gücünü artıracaktır. Yazarın kendisini yani fikirlerini, yaşam tarzını, aidiyetini, soyunu ve gayelerini bilmek yine anlatılanları yorumlamak açısından mühim bir incelik ve derinlik sağlayacaktır. Bir edebi eseri başka disiplinler açısından ele alıp değerlendirmek hususunda bu çalışma yeterli bir çalışma asla değildir. Zaten çalışmanın böyle bir iddiası bulunmamaktadır. Bu çalışma, savunulan ve tavsiye edilen bir metodoloji açısından bir giriş çalışması veya ileride ortaya çıkacak kapsamlı araştırmalar açısından bir referans çalışma olarak kabul edilebilir.

Edebi eserlerin iktisadi analizler için kaynak olarak kullanılmasının bazı eleştirileri de beraberinde getireceği muhakkaktır. Subjektif olduğu, bazı kısımların kurgudan ibaret olduğu, yazarın siyasi görüşlerine göre olayların renk alması tarzındaki eleştiriler kaçınılmaz olarak öne sürülecektir. Fakat tam da bu noktadan hareketle, bu metnin yazarlarının şu savunusunu ortaya koymak gerekir: İnsan, şuur sahibi bir sosyal varlık olarak mahiyeti itibarıyla olayları ve fikirleri değerlendirirken objektif olması mümkün olmayan bir varlıktır. Her insanın inandığı değerleri, önem verdiği fikirleri ve benimsediği bir yaşam tarzı vardır. İnsan, bilimle uğraşırken bu kişiliğinden tamamen soyutlanamaz. Yani zihnini hislerinden ayrı olarak çalıştıramaz. Ayrıca olayları manipüle etme veya spekülâtif fikir beyan etme hususunda istatistikler veya matematik formülleri de oldukça başarılı olabilir. Yani fizik kanunları üzerinden değerlendirme yapmak, bu değerlendirmenin objektif olduğunu göstermez. Burada asıl önemli olan nokta, muhatabı ikna etmektir.

Ortodoks veya ana akım iktisat, matematiksel formülleri ve fizik kanunlarını iktisada aşlamış olsa da Heteredoks iktisat alanında tarih, sosyoloji, psikoloji gibi farklı alanlardan faydalanılmıştır. İktisat biliminin farklı disiplinlerden faydalanması noktasında birçok hipotez öne sürülebilir. İktisat edebiyat ilişkisinin tercih edilmesinde “edebi eserlerin (özellikle romanların) sosyal bilimler açısından önemli bir kaynak olduğu (veya olabileceği)” bu çalışmanın temel hipotezidir. Edebi bir eserin, hususen bir romanın, bir insan veya toplumun hayatından bir kesit olması özelliği taşıması, bu esere sosyal bilimler açısından bir kaynak hüviyetini kazandırmaktadır. Çünkü romanda anlatılan hayatın iktisadi, siyasi olaylara ve bunların psikolojik, sosyolojik etkilerine değinmesi kaçınılmazdır. Zaten hayat bu tarz olayların sebep ve sonuçları üzerine kurulur ve devam eder. Dolayısıyla bir roman tarihçi gözüyle okunursa tarihe dair birçok ipucu elde edilebilir. Aynı roman bir sosyolog gözüyle okunursa toplumun gelişimini anlamada önemli tespitler yapılabilir. Benzer şekilde iktisatçı gözüyle roman incelenirse o döneme ait ekonomik gelişmeler ve bu gelişmelerin olumlu veya olumsuz sonuçları değişik açılardan değerlendirilebilir.

Etik Beyan: Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer aldığını beyan ederiz. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Yazar Katkı Beyanı: 1. Yazarın katkı oranı %50, 2. Yazarın katkı oranı ise %50'dir.

Çıkar Beyanı: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedirler.

KAYNAKÇA

- Aydın, D. G. (2018). Tanpınar'ın Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde Weber'in İz sürümü: Rasyonel ve İrrasyonel Değerler. *Bilgi-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 94, 29-50.
- Aydın, H. İ., & İşler, İ. (2016). Bir "Garip" Orhan Veli Kanık: Şiirleri Bağlamında İktisat-Edebiyat İlişkisi. *Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu*, 1, s. 335-344. Bartın: Bartın Üniversitesi.
- Bilir, H. (2020). Sosyolojik Bir Kategori Olarak Heterodoks İktisat. *Journal of Economics & Administrative Sciences / Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 14 (2), 263-276.
- De Vroey, M. (2016). *Keynes'ten Lucas ve Ötesine Makro İktisat Tarihi* (11 b.). (E. N. Sinirlioğlu, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Frank, P. (2017). *Bilim Felsefesi - Bilim ile Felsefe Arasındaki Bağ*. (D. Kadioğlu, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Horodecka, A. (2015). The Changing Face of Economics? Ethical Issues in Contemporary Economic Schools as a Consequence of Changes in the Concept of Human Nature. *Annales Etyka w Życiu Gospodarczym*, 18(4), 55-71.

- Kaya, A. Y., & Özgür, M. E. (2014). Şövalyelerden Halk Düşmanlarına İrrasyonel Kahramanlar. D. G. Aydın, & Ç. Akdere (Dü) içinde, *Edebiyattaki İktisat* (s. 283-312). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kuhn, T. (2019). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. (N. Kuyuş, Çev.) İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Leijonhufvud, A., Hagemann, H., & Hamadou, O. (1994). *Hicks, Keynes, and Marshall*. Abingdon: Routledge.
- Levent, A. (2020). Kurumsal Politik İktisat Perspektifinden Teknoloji ve Kapitalizm. *Human & Society / İnsan ve Toplum*, 1-29.
- Murteza, G. (2019). *Ahlak, İktisat ve Bilim Adam Smith Felsefesine Giriş*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Odunkıran, C. (2017). Ahmet Hamdi Tanpınar Metinlerinin İdeolojik Arka Planı: Mâhur Beste'nin Parabasis İşlevi. *Monograf*.
- Özel, M. (2018). *Roman Diliyle İktisat*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Öztekin, A. (2019). Rethinking the Prisoner's Dilemma Game within the Framework of the Prebisch-Singer Hypothesis. *Journal of Management & Economics Research*, 17, 163-178.
- Ruben, E. (2017). İktisat Eğitiminde Farklı Yaklaşımlar: Türkiye Ekonomisi Derslerinde Edebiyattan Yararlanmak. H. M. Murat Koyuncu (Dü.) içinde, *Geçmişten Geleceğe Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sarfati, M., & Atamtürk, B. (2015). *İktisat Sadece İktisat Değildir Bilimler ve İktisat*. Ankara: Efil Yayıncılık.
- Schumpeter, J. A. (1934). *The Theory of Economic Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Şenel, A. (2013). Bilimsel Bilgi Hangi "Gerçeklik", Hangi "Gerçek" Anlayışına Dayanılarak Edinilir? A. Şenel içinde, *50 Soruda Bilim ve Bilimsel Yöntem* (Cilt 1, s. 21-27). İstanbul: 7 Renk Basım Yayın ve Filmcilik.
- Smith, A. (2011). *Milletlerin Zenginliği, çeviren: Haldun Derin*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Stretton, H. (2015). *Economics: A New Introduction*. London: Pluto Press.
- Tanpınar, A. H. (2004). *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*. içinde İstanbul: Dergah Yayınları.